

Gregor Tomc

SISTEMSKE DETERMINANTE EKONOMSKE RASTI

Študija bazira na analizi razvojnih modelov v sodobnem svetu, s posebnim poudarkom na možnosti presajanja teh modelov v različne ekonomske in politične družbene kontekste. Avtor loči dežele glede na bazične notranje in zunanje ekonomske in politične karakteristike in jih nato primerja glede na stopnje ekonomske rasti. Podatki med drugim kažejo, da pred-industrijske, periferne, semi-periferne in nevrščene dežele dosegajo v povprečju nizke stopnje ekonomske rasti. Kaže, da je temeljni vzrok za takšno stanje v odsotnosti ustreznih razvojnih potencialov ter v neustrezni izrabi teh potencialov. Zgleda tudi, da so temeljni problemi v odnosu med svetovnim Severom in Jugom bolj v odsotnosti interdependence med razvitimi in nerazvitimi kot pa v eksploataciji. Kot je dejal Gunnar Myrdal: »... če bi se celotni Indijski podkontinent ... potopil v ocean, bi to povzročilo le manjše motnje v mednarodni trgovini.« Verjetno pa velja prav isto tudi za Tretji svet nasploh.

This study is based on an analysis of developmental models in the present-day world, with a special emphasis on the possibility of transplanting these models to different economic and political social contexts. Countries have been distinguished according to their basic internal and external economic and political characteristics and then compared regarding their rates of economic growth. GNP was used as the indicator of economic growth. The data show, among other things, that the pre-industrial, peripheral, semi-peripheral and non-aligned states are on the average developing slowly. It seems that the basic reason for this lies in the absence of adequate developmental potentials on the one hand and in an inadequate use of these potentials. It also seems that the basic problem regarding the relation between the countries of the North and the South is not in the exploitation of the latter but in a lack of interdependence among the developed and the undeveloped countries. As Gunnar Myrdal has pointed out: »... if the whole of the Indian subcontinent ... should sink into the ocean tomorrow, this would cause only minor disturbances to the curves of international trade.« Unfortunately, much the same could also be said of the Third World in general.

razvojni modeli, razvojni potencial, ekonomska rast

1. TRETJI SVET

Tretji svet je, kot je dejal Peter L. Berger,¹ retorična realnost. Vključuje dežele, ki so med seboj kvalitativno različne tako po svojih ekonomskih in političnih kot po kulturnih karakteristikah.

Po skoraj 30 letih obstoja nevrščene gibanja še danes ne obstaja nek razvojni model Tretjega sveta, ki bi bil pomembno različen od kapitalističnih ali t.i. socialističnih razvojnih modelov, ki jih ponuja zahodni svet. Je pa prisotna neka ideologija Tretjega sveta, ki verjetno prav zaradi odsotnosti adekvatnejšega razvojnega modela išče vzroke aktualne nerazvitosti v zgodovini kolonializma in imperializma ter v krivičnem mednarodnem ekonomskem sistemu.

Problem nadaljnega razvoja se v različnih družbenih sistemih lahko različno definira.

Po industrializaciji, rasti, napredku itd., procesa modernizacije kot svetovnega fenomena, h kateremu teži danes velika večina razvijajočih se in nerazvitih dežel, dejansko pomeni, da so sprejele zahodne razvojne aspiracije, ne da bi za to posedovale nekatere nujne pogoje (znanje, kapital, kadri, predvsem pa adekvatnejše vrednostne orientacije). Tako kot so sprejele od zunaj razvojne aspiracije, so sprejele od zunaj tudi že obstoječe razvojne modele, bodisi kapitalistične bodisi t.i. socialistične.

Če se kaže v čem, potem se kaže imperializem Zahoda v tem, da je razvijajoči in nerazviti svet penetriral s svojimi razvojnimi modeli.

Tretji svet ne obstaja sam po sebi, ampak le v primerjavi. Kolikor so razvojne aspiracije postavljene drugače ali nižje, tudi ni mogoče govoriti o zaostalosti ali o zaostajanju neke dežele.

V odsotnosti endogenih razvojnih modelov v Tretjem svetu je temeljno vprašanje predvsem, kateri zahodni modeli se presajajo in kako so uspešni pri zadovoljevanju razvojnih aspiracij. Presajanje razvojnih modelov poteka po eksogeni logiki imperialistične penetracije – bodisi ekonomsko-kulturne ali vojaško-politične. Njihova uspešnost ni odvisna le od njihove inherentne logike, ampak tudi od notranjih in zunanjih značilnosti samih držav, v katerih se aplicirajo.

Pri proučevanju razvojnih modelov v deželah Tretjega sveta moramo zato upoštevati predvsem dva aspekta – tip od zunaj sprejetega razvojnega modela ter sam notranji in zunanji položaj dane dežele.

2. NOTRANJI IN ZUNANJI POLOŽAJ DEŽEL SODOBNEGA SVETA

2.1. Notranjeekonomski sistem

Na nivoju proizvodnje ločimo tri proizvodne načine. Prva dva, naravni pred-industrijski in blagovni industrijski, predstavljata dejanska tipa proizvodnje, ki se prepletata v vseh globalnih družbah. Glede na to, kateri način prevladuje, lahko delamo distinkcijo med pretežno naravnimi in pretežno blagovnimi ekonomijami.

Socialistična proizvodnja (še) ne predstavlja dejanskega proizvodnega načina, ampak je projekt transformacije prvih dveh. Pretežno naravne in pretežno blagovne ekonomije lahko torej naprej diferenciramo še na socialistično in ne-socialistično orientirane.

Proizvodni način

blagovni	naravni		
Kapitalistične industrijske dežele (1. svet, npr. ZDA)	Kapitalistične pred-industrijske dežele (3. svet, npr. Kenija)	blagovna	N o e o r k r i o m e n a n o t t m i a i v c j n i e a j a
Socialistične industrijske dežele (2. svet, SZ)	Socialistične pred-industrijske dežele (5. svet, npr. Tanzanija)	socialistična	
Tradicionalne industrijske dežele (4. svet, npr. Saudova Arabija)	Tradicionalne pred-industrijske dežele (6. svet, npr. Nepal)	naravna	

Med deželami 1. sveta, razvitimi industrijskimi deželami Zahoda, in deželami 6. sveta, navzven zaprtimi tradicionalnimi družbami, obstaja še cela pahljača družb z različnimi družbenimi in političnimi ureditvami znotraj naturalnega in blagovnega proizvodnega načina – od družb, ki ohranjajo tradicionalne normative in vrednostne vzorce in upravljanje tenzij v razvitih industrijskih pogojih (4. svet); družb, ki so sprejele blagovno orientacijo ekonomije, čeprav še prevladuje naturalna proizvodnja (tipično za 3. svet); družb, ki so relativno razvite, ki pa skušajo negirati blagovno orientacijo ekonomije in jo zamenjati s t.i. višjo obliko, kar pa ima dejansko za posledico vdor prikritih blagovnih odnosov – npr. črni trg, ohišnice itd. – in, paradoksalno, celo vdor naturalnih odnosov v ekonomijo – npr. pomen zvez in poznanstev, naturalna menjava itd. (2. svet socializma); in družb, v katerih še dominirajo naturalni proizvodni odnosi, ki pa so sprejele socialistično orientacijo ekonomije in skušajo kar na obstoječi stopnji razvitosti zgraditi socialistično ekonomijo (5. svet).

Iz povedanega izhaja tudi vloga štirih načinov reguliranja v posameznih skupinah dežel. Vloga tržišča bo prevladovala v 1. in 3. svetu, vloga politične moči v 2. in 5. svetu in vloga osebnih interesov v 4. in 6. svetu. Vloga četrtega regulatorja, neposrednega povezovanja interesov organiziranih družbenih skupin s samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem, ni dominantna v nobeni od zgornjih kategorij držav, kot normativna orientacija regulacije pa je prisotna v Jugoslaviji.

Na nivoju potrošnje moramo ločiti pretežno blagovne, pretežno naturalne in pretežno politično regulirane vzorce konsumpcije.

Pri taksonomizaciji dežel glede na notranji ekonomski sistem bom ločil dežele sveta na:

- kapitalistične industrijske dežele – razvite industrijske dežele, ki se zanašajo na delovanje trga in zasebne ukrepe za zagotavljanje industrijske blaginje;
- kapitalistične pred-industrijske dežele – v katerih je do 50% prebivalstva vključenega v moderno ekonomijo, večina prebivalstva pa je še vedno vključenega v individualno, komunalno ali fevdalno proizvodnjo, smer razvoja pa je kapitalistični industrializem;
- kapitalistične etatične dežele – v katerih igra veliko vlogo v ekonomiji oblast, za te dežele so značilna velika državna podjetja;
- kapitalistično-socialistične dežele – sistem družbenih uslug je zelo razvit, kapitalizem je še vedno legitimen, čeprav se tudi znotraj oblasti pojavljajo odpori do njega;
- kapitalistične etatične pred-industrijske dežele – do 50% prebivalstva je vključenega v moderno ekonomijo, v kateri igra pomembno vlogo oblast, večina prebivalstva pa je še vedno vključenega v individualno, komunalno ali fevdalno proizvodnjo, smer razvoja je kapitalistični industrializem;
- kapitalistično-socialistične pred-industrijske dežele – pred-industrijske dežele z močno razvitimi uslugami ter hkrati prisotnimi kapitalističnimi in anti-kapitalističnimi tendencami oblasti;
- socialistične industrijske dežele – v katerih je celotna nacionalna ekonomija pod neposrednim ali posrednim nadzorom države;
- socialistične pred-industrijske dežele – orientacija in metode upravljanja nacionalne ekonomije so identične kot v socialističnem industrializmu, s to razliko, da je v teh deželah značilen še izrazit pred-industrijski sektor.²

2.2. Notranjepolitični sistem

Na notranjepolitičnem nivoju ločim politične sisteme na tradicionalne in moderne. V tradicionalnih elita iz političnega sistema nadzira diferencialno participacijo periferije (neelite) v družbi in blokira njen dostop do višjih položajev. V

modernih političnih sistemih pa je več centrov in periferij in je dostop periferije na višje položaje po posameznih sistemih globalne družbe odvisen tudi od doseganja. Le marginalne strate so v modernih družbah v vseh sistemih na periferiji.

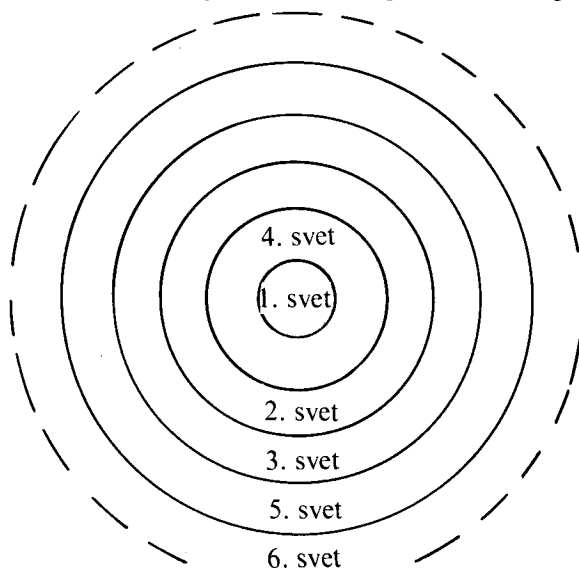
Pri taksonomizaciji dežel glede na notranjepolitični sistem bom ločil dežele na:

- centralizirane večstrankarske sisteme - v teh deželah centralna vlada organizira nižje nivoje predvsem zaradi večje učinkovitosti;
- decentralizirane večstrankarske sisteme - značilne za dežele z večjo avtonomijo nižjih nivojev;
- sisteme z dominantno stranko - v katerih opozicijske skupine nimajo realne možnosti za doseg položajev moči, določena pravila demokratične igre pa so vseeno v veljavi;
- komunistične enostrankarske sisteme - značilne po monopolu stranke na oblast in po ideologiji, ki je komunistična;
- socialistične enostrankarske sisteme - za razliko od zgornjih dežel te niso organizacijsko ali ideološko tako disciplinirane;
- nacionalistične enostranske sisteme - voditelji v teh deželah odklanjajo revolucionarno ideologijo zgornjih dveh sistemov in ne izvajajo totalitarnega nadzora;
- tradicionalne brezstrankarske sisteme - na oblasti je tradicionalna elita, lahko so tudi relativno demokratični;
- militaristične brezstrankarske sisteme - na oblasti je vojaška hunta, po pravilu so nedemokratični.²

2.3. Zunanjeekonomski položaj

V mednarodni skupnosti lahko dežele glede na položaj v mednarodnem ekonomskem sistemu ločimo na dežele metropole, periferije in semi-periferije v produkciji dobrin.

Dežele 1. sveta predstavljajo jedro svetovne ekonomije, medtem ko so dežele 2. sveta ekonomsko periferne in semi-periferne - v njih je še vedno pomemben delež nekvalificirane in delovno intenzivne proizvodnje. Tako je sovjetski imperialni sistem sam v odvisnem položaju od 1. sveta in lahko njegova penetracija v 3. in 5. svet temelji predvsem na vojaško-politični penetraciji. Tako dežele 4. sveta, ki so zaradi prodaje strateških surovin (predvsem nafte) doživele bliskovit razvoj in imajo središčno vlogo v sodobnem mednarodnem ekonomskem sistemu, kot tudi dežele 6. sveta, ki živijo večji del zunaj mednarodnega ekonomskega sistema in so v nekem smislu neodvisna periferija, predstavljajo izjemo. Dežele 3. in 5. sveta pa predstavljajo periferijo mednarodnega ekonomskega sistema v najbolj čisti obliki.

2.4: Zunanjepolitični sistem

Po zunanjepolitični orientaciji ločim dežele sveta na dežele zahodnega in vzhodnega bloka ter na neuvrščene dežele.

Notranjepolitični sistem

Moderen	Tradicionalen		
Zahodni kapitalistični industrijski sistem (1. svet)	Sovjetski socialistični industrijski imperij (2. svet)	Metropola	P n n o a o l r m o o s ž d k a n e
Zahodna pred-industrijska periferija (3. svet)	Sovjetska pred-industrijska periferija (5. svet)	Periferija	j e m m v s e i m k s e o- t d- e m u

Zunanjepolitični sistem

Zahodni blok	Vzhodni blok	Neuvrščeni	
Kapitalistične industrijske dežele (1. svet)	Kapitalistično-socialistične industrijske dežele (2. svet)	Kapitalistično-etatistične industrijske dežele (4. svet)	Metropola P n n o a o l r m o o s ž d k a n e
Kapitalistične pred-industrijske dežele (3. svet)	Socialistične industrijske dežele (2. svet)	Socialistične in kapitalistične pred-industrijske dežele (3., 5. svet)	Periferija j e m m v s e i m k s e o- t d- e m u

Periferne dežele so v večini primerov neuvrščene, enostrankarske ali brezstrankarske ter pred-industrijske; semi-periferne pretežno neuvrščene, enostrankarske ali brezstrankarske ter industrijske; dežele metropole pa so v večini primerov v zahodnem bloku, večstrankarske ter kapitalistične.

Socialistične industrijske dežele so vse enostrankarske ali brezstrankarske in semi-periferne ter v večini primerov v vzhodnem bloku; kapitalistično-socialistične industrijske dežele so v večini primerov večstrankarske in semi-periferne in neuvrščene ali v vzhodnem bloku; socialistične pred-industrijske so vse enostrankarske ali brezstrankarske, periferne ali semi-periferne in neuvrščene; kapitalistične

no-socialistične pred-industrijske dežele so vse enostrankarske ali brezstrankarske, semi-periferne ali periferne in neuvrščene; kapitalistične etatične industrijske dežele so v večini primerov enostrankarske ali brezstrankarske, semi-periferne in v vzhodnem bloku; kapitalistične etatične pred-industrijske v večini primerov enostrankarske ali brezstrankarske, semi-periferne in neuvrščene; kapitalistične pred-industrijske v večini primerov enostrankarske ali brezstrankarske, semi-periferne in neuvrščene ali v zahodnem bloku; kapitalistične industrijske pa so v večini primerov večstrankarske, semi-periferne ali dežele metropole ter v zahodnem bloku.

Neuvrščene dežele so v večini primerov pred-industrijske, enostrankarske ali brezstrankarske ter semi-periferne; dežele vzhodnega bloka so socialistično industrijske ali kapitalistično-socialistične industrijske ter v glavnem semi-periferne; dežele zahodnega bloka so vse kapitalistične in v večini primerov kapitalistične industrijske, večstrankarske ter semi-periferne.

Enopartijske komunistične dežele so v glavnem socialistične industrijske, vse so semi-periferne ter v vzhodnem bloku ali neuvrščene; enostrankarske socialistične so v večini primerov pred-industrijske, semi-periferne in vse neuvrščene; enostrankarske nacionalne so pretežno kapitalistične predindustrijske, periferne in neuvrščene; dominantne stranke so v večini primerov kapitalistične, vse so semi-periferne, neuvrščene ali v zahodnem bloku; večstrankarske centralistične so pretežno kapitalistične in v večini primerov kapitalistične industrijske, semi-periferne ter v zahodnem bloku; večstrankarske decentralistične so vse kapitalistične industrijske, pretežno dežele metropole ter v večini primerov v zahodnem bloku; brezstrankarske militaristične v večini primerov pred-industrijske, semi-periferne in neuvrščene; brezstrankarske tradicionalne so vse kapitalistične, periferne, semi-periferne ali dežele metropole ter v glavnem neuvrščene.

3. DRUŽBENI BRUTO PRODUKT IN POVPREČNE LETNE STOPNJE RASTI BRUTO PRODUKTA DEŽEL SVETA

Stopnja ekonomske rasti je le en možen kazalec uspešnosti razvojnega procesa v določenem tipu dežele. Vendar pa gre nedvomno za kazalec, ki je v tesni zvezi z indikatorji potrošnje, zdravja, izobraževanja, blaginje itd. Nemogoče si je zamisliti uspešen razvojni proces v pogojih stagnacije ali celo nazadovanja ekonomske rasti. Zaradi tega se mi zdi, da kljub možnim ugovorom, dokaj dobro odraža uspešnost oziroma neuspešnost določenega razvojnega procesa.

Glede na družbeni BP v dolarjih lahko ločimo dežele na revne (revni revni: 70–200, revni srednji: 200–500, revni bogati: 500–700), srednje (srednji revni: 700–1000, srednji srednji: 1000–1200, srednji bogati: 1200–1500) in bogate (bogati revni: 1500–2000, bogati srednji: 2000–2500, bogati bogati: 2500 in več).

Glede na povprečne stopnje rasti BP pa lahko ločimo dežele z nizkimi (nizki nizki: manj od –2 %, nizki srednji: 0 do –2 %, nizki visoki: 0 do 2 %), srednjimi (srednji nizki: 2 do 4 %, srednji srednji: 4 do 6 %, srednji visoki: 6 do 8 %) in visokimi (visoki nizki: 8 do 10 %, visoki srednji: 10 do 12 %, visoki visoki: 12 % in več) rastmi.

3.1. Družbeni BP in povprečne stopnje rasti BP glede na notranjeekonomski položaj dežel sveta

3.1.1. Najprej primerjajmo med seboj socialistične in kapitalistične ekonomske sisteme.

Socialistične dežele	Bogate	Srednje	Revne	Skupno	%
Visoke rasti	1	0	1	2	3,4
Srednje rasti	14	3	11	28	48,3
Nizke rasti	6	1	21	28	48,3
Skupno	21	4	33	58	100

Kapitalistične dežele	Bogate	Srednje	Revne	Skupno	%
Visoke rasti	1	2	3	6	6
Srednje rasti	19	16	13	48	53
Nizke rasti	11	7	19	37	41
Skupno	31	25	35	91	100

Vidimo, da beležijo kapitalistične dežele višje visoke in srednje rasti ter nižje nizke rasti od socialističnih dežel.

3.1.2. Če ločimo kapitalistične ekonomije na tiste, ki so etatistično vodene, in na ostale, dobimo naslednjo podobo:

Etatistične	Bogate	Srednje	Revne	Skupno	%
Visoke rasti	1	0	0	1	3
Srednje rasti	5	4	3	12	40
Nizke rasti	7	4	6	17	57
Skupno	13	8	9	30	100

Ne-etatistične	Bogate	Srednje	Revne	Skupno	%
Visoke rasti	0	2	3	5	8,5
Srednje rasti	14	12	10	36	59
Nizke rasti	5	3	12	20	32,5
Skupno	19	17	25	61	100

Vidimo, da beležijo ne-etatistične ekonomije višje visoke in srednje rasti ter nižje nizke rasti od etatističnih.

3.1.3. Oglejmo si sedaj še ločeno kapitalistično-socialistične in socialistične ekonomije.

Kapitalistično-socialistične	Bogate	Srednje	Revne	Skupno	%
Visoke rasti	0	0	0	0	0
Srednje rasti	6	2	4	12	38
Nizke rasti	6	1	13	20	62
Skupno	12	3	17	32	100

Kapitalistično-socialistične dežele beležijo nižje visoke in srednje rasti od kapitalističnih ekonomij, tako etatističnih kot ne-etatističnih, in višje nizke rasti, sicer pa so povprečne stopnje rasti blizu kapitalističnim etatističnim deželam.

Socialistične dežele (ožje)	Bogate	Srednje	Revne	Skupno	%
Visoke rasti	1	0	1	2	8
Srednje rasti	8	1	7	16	62
Nizke rasti	0	0	8	8	30
Skupno	9	1	16	26	100

Socialistične ekonomije beležijo nižje visoke rasti le od ne-etatističnih kapitalističnih ekonomij, sicer pa najvišje srednje rasti in najnižje nizke rasti. Še najbližje so po stopnjah rasti ne-etatističnim kapitalističnim deželam.

Značilno je, da so dosegale najugodnejše stopnje rasti srednje in bogate socialistične dežele, večinoma t.i. dežele realnega socializma. Tako so vse dežele, ki so beležile nizke rasti, revne. Vendar pa je za dežele realsocializma značilno, da se po obdobju relativno hitrega razvoja danes nahajajo v izraziti ekonomski krizi.

Romunija, ki je v 70. letih beležila visoko nizko rast, je imela v obdobju 80/79 1,0 % rast, visoko je zadolžena v tujini, deželo so zajele visoke podražitve in pomankanje.

Irak kot dežela, ki se je razvijala srednje visoko, je to stopnjo rasti dosegala predvsem z izvozom nafte, ki predstavlja kar 90 % njenega izvoza.

Sledi sedem dežel, ki so se razvijale srednje srednje – Bolgarija je v obdobju 80/79 beležila negativno rast (-0,3 %); Jugoslavija se prav tako nahaja v težki ekonomski situaciji padajoče stopnje rasti, visoke inflacije, naraščajoče nezaposlenosti itd.; ČSSR je beležila v obdobju 80/79 2,0 % rast; NDR 2,6 %; Madžarska 0,2 %; nizko in padajočo rast beleži tudi SZ; Poljska pa je beležila negativno rast (-2,7 %). Očitno je, da relativno visoke stopnje rasti v teh deželah v 70. letih niso bile toliko posledica učinkovitega endogenega razvojnega modela kot uvoza zahodne tehnologije in kapitala. Z zmanjšanjem njunega dotoka in z ekonomsko recesijo v razvitem kapitalističnem svetu je bilo hitro konec tudi vzhodnoevropskega »ekonomskega čudeža«. Tako beleži danes vzhodna Evropa na veliko nižji stopnji razvoja, ko so potenciali za rast večji, nižjo ekonomsko rast od zahodne Evrope.

Čeprav je njen celotni output na prebivalca skoraj enkrat manjši, pa je bila za obdobje 80/79 rast v vzhodni Evropi 0,4 %, v zahodni Evropi pa 1,5 %.

Alžirija beleži srednje nizko rast po zaslugi izvoza nafte, ki predstavlja 80 % njenega izvoza.

Med revnimi deželami, za katere bi bil hiter razvoj najbolj usodnega pomena, pa jih beleži polovica nizke rasti (8); sedem srednje rasti, vendar med njimi 4 srednje nizke rasti, 2 srednje srednje in ena srednje visoko rast; le ena revna dežela pa je beležila visoko rast.

Vsi podatki o stopnjah rasti glede na notranjekonomski položaj ne potrjujejo dokaj razširjeni tezi:

- da beležijo socialistične dežele višje stopnje rasti od kapitalističnih,
- da ima razvit državni sektor ugoden vpliv na ekonomsko rast.

Ponuja pa se nekoliko drugačen zaključek - da je državno dirigan razvoj lahko učinkovit predvsem v obdobju ekspanzivnega industrijskega razvoja, dosti manj v pred-industrijskih družbah, zelo zapravljev in neučinkovit pa tudi v obdobju prehoda na intenzivnejše gospodarjenje.

3.2. Družbeni BP in povprečne stopnje rasti BP glede na zunanjeekonomski položaj dežel sveta

Zunanjeekonomski položaj	Periferija	Semi-periferija	Metropola	Skupaj
Visoke rasti	3/(10%)	5/(5%)	0/(0%)	8
Srednje rasti	7/(25%)	54/(55%)	15/(62,5%)	76
Nizke rasti	18/(65%)	38/(40%)	9/(37,5%)	65
Skupno	28	97	24	149

Periferne dežele so v sredini glede visokih in nizkih rasti ter na dnu glede srednjih rasti.

Semi-periferne dežele so na vrhu tako po odstotku dežel z najvišjimi, srednjimi kot najnižjimi rastmi.

Dežele metropole so najnižje glede nizkih in visokih rasti ter na sredini glede srednjih stopenj rasti.

Podatki ne potrjujejo sicer dokaj razširjene teze, da:

- beležijo dežele metropole najvišje stopnje rasti, ki gredo na račun eksploatacije revnega juga sveta.

3.3. Družbeni BP in povprečne stopnje rasti BP glede na zunanjepolitično orientacijo dežel sveta

Zunanjepolitična orientacija	Neuvrščeni	Vzhodni blok	Zahodni blok	Skupaj
Visoke rasti	6/(7%)	1/(5%)	1/(2%)	8
Srednje rasti	31/(36,5%)	14/(70%)	32/(73%)	77
Nizke rasti	48/(56,5%)	5/(25%)	11/(25%)	64
Skupno	85	20	44	149

Neuvrščene dežele beležijo najvišje visoke rasti, najnižje srednje rasti in najvišje nizke rasti.

Dežele vzhodnega bloka so druge tako po visokih kot po srednjih rasteh ter izenačene z deželami zahodnega bloka glede nizkih rasti.

Dežele zahodnega bloka so najnižje glede visokih rasti in prve glede srednjih rasti.

Podatki ne potrjujejo sicer dokaj razširjene teze, da:

– beležijo dežele vzhodnega in zahodnega bloka višje stopnje rasti, in sicer na račun eksploatacije revnega juga.

Očitno je, da se pred-industrijski, periferni in semi-periferni ter pretežno neuvrščeni svet razvija počasi. Vendar pa je prav tako tudi očitno, da teh nizkih stopenj rasti ne moremo v večji meri pripisovati predvsem krivičnemu mednarodnemu ekonomskemu sistemu, eksploataciji revnega juga. Videti je, da je temeljni problem teh dežel predvsem v odsotnosti adekvatnih razvojnih potencialov na eni strani ter v slabem izkoriščanju tistih potencialov (ekonomskih, političnih itd.), ki jih imajo, na drugi strani.

3.4. Družbeni BP in povprečne stopnje rasti BP glede na notranjepolitični položaj dežel sveta

Notranje-politični položaj	Enostr. kom.	Enostr. soc.	Večstr. decent.	Večstr. centr.	Dominant. str.	Enostr. nac.	Brezstr. trad.	Brezstr. milit.	Skupaj
Visoke rasti	1 (6,5%)	1 (5,5%)	4 (40%)	0 (0%)	1 (7,3%)	1 (6,3%)	0 (0%)	0 (0%)	8
Srednje rasti	13 (87%)	5 (26%)	4 (40%)	27 (60%)	10 (71,3%)	6 (37,3%)	5 (42%)	6 (33,5%)	76
Nizke rasti	1 (6,5%)	13 (68,5%)	2 (20%)	18 (40%)	3 (21,3%)	9 (56,3%)	7 (58%)	12 (66,5%)	65
Skupno	15	19	10	45	14	16	12	18	149

Največji odstotek dežel z visokimi rastmi predstavljajo dežele z večstrankarsko decentralizirano ureditvijo (40 %); sledi skupina dežel s 5–7 %: enostrankarske socialistične, enostrankarske nacionalistične, enostrankarske komunistične in dežele z dominantno stranko; na dnu pa so brezstrankarske militaristične in tradicionalne družbe ter večstrankarske centralizirane dežele.

Med deželami s srednjimi rastmi so na čelu enostrankarske komunistične dežele s 87 %, sledijo dežele z dominantno stranko (71,3 %) in večstrankarske centralistične (60 %); sledi skupina dežel med 26–42 %: enostrankarske socialistične, brezstrankarske militaristične, enostrankarske nacionalistične, večstrankarske decentralistične in brezstrankarske tradicionalne.

Med deželami z nizkimi rastmi so na čelu enostrankarske socialistične dežele (68,5 %), sledijo pa jim brezstrankarske militaristične (66,5 %), brezstrankarske tradicionalne (58 %), enostrankarske nacionalne (56,3 %), večstrankarske centralizirane (40 %), dominantne stranke (21,3 %), večstrankarske decentralizirane (20 %) in enostrankarske komunistične (6,5 %).

4. USPEŠNOST PROCESA MODERNIZACIJE V DEŽELAH TRETJEGA SVETA

Zaradi pomanjkanja prostora se bom omejil le na razlago enega dela rezultatov. Omejil se bom na dežele Tretjega sveta, ker je vprašanje nadaljnjega razvoja

v teh deželah najbolj pereče, takorekoč vprašanje življenja in smrti. Znotraj Tretjega sveta pa bom posvetil posebno pozornost socialistično orientiranim deželah, 5. svetu.

Z industrijsko revolucijo se je svet v 19. stoletju ostro razdelil na razvite in nerazvite dežele. Nerazvite dežele Afrike, Azije in Amerike so ostale ekonomsko stagnantne. Proizvodna tehnologija je ostala relativno nespremenjena. V vseh primerih je šlo za pred-industrijske družbe, delno kmetijske, delno hortikulturne in pogosto celo s pomembnim deležem prebivalstva, ki se je preživiljal z lovom in nabiralništvom.

Z ekonomsko in politično penetracijo razvitih dežel pa so te dežele stopile na pot modernizacije – delno zaradi naravnih resursov, delno zaradi poceni delovne sile se je kapital selil na periferijo. Vendar pa je značilno, da je proces modernizacije v teh deželah potekal izredno počasi. Vzrokov za to je več:

- obstoj tradicionalnih institucij in stališč v zvezi z družino, kastnim sistemom ali vaško skupnostjo, ki odvrtačo posameznika od poklicne mobilnosti,
- neresponzivnost za povišanje mezd, ker poteka večina izmenjave dobrin in uslug preko družine, zamenjave, vzajemne pomoči, in ker ne obstaja razvito blagovno tržišče,
- slaba prehranjenost, slabo splošno zdravstveno stanje, nepismenost, nekvalificiranost . . . ,
- askriptivno določen status (glede na starost, spol, sorodstvo, klan, kasto . . .),
- orientacija na preteklost in sedanost, ne pa na prihodnost, zaradi česar ni motiviranosti za spreminjanje,
- podjetništvo je nizko vrednoteno in ovirano zaradi rigidne družbene strukture,
- ni zasebne lastnine ali je šele v zametkih, itd.⁴

Zgornja podoba je tipična za vse družbe, v katerih so dominantni tradicionalni proizvodni načini in v katerih je modernizirajoči proizvodni način periferen po svojem družbenem efektu.

Skoraj identično podobo nam kaže Evropa proti koncu Srednjega veka (čepprav v tem primeru seveda ne moremo govoriti o zaostajanju tega področja, saj ni bilo nobene regije, ki bi bila tedaj na svetu bolj razvita).

Na počasen razvoj pa pomembno vplivajo tudi spremenjene zunanje okoliščine. Za razliko od 19. stoletja obstaja danes svetovna delitev dela, ki inhibira hitrejši industrijski razvoj revnih dežel. Po nekaterih izračunih je postal kapital v tem času kar šestdesetkrat dražji za razvijajoče dežele. Hkrati pa so se povečale tudi potrebne investicije v tehnologijo.⁵

5. USPEŠNOST PROCESA MODERNIZACIJE V DEŽELAH TRETJEGA SVETA, KI SE DEKLARIRAJO ZA SOCIALISTIČNE (5. svet)

V večini dežel Tretjega sveta ne obstajajo še niti predpogoji za kapitalistični razvoj. Kljub temu, ali pa prav zaradi tega, se pojavljajo zahteve po neposrednem razvoju na višjo stopnjo, v socializem. V takšnih pogojih politična stranka na čelu države zamenja buržoazijo kot agens revolucije.⁵ Proglasi pa se tudi za avantgardo proletariata oziroma še točneje za njegov substitut, ker proletarijat pač še ne obstaja ali pa obstaja le v zametkih. (Zgodovina nam tudi kaže, da je v tistih primerih, ko je proletarijat, pa tudi druge relevantne socialne skupine, obstajal, bil najprej ukinjen kot skupina z določeno družbeno težo. Šele potem se je partija lahko proglasila za njegov predhodnico oz. za njegov nadomestek).

Zelo značilen primer države, ki je opustila klasično pot modernizacije, predstavlja Tanzanija. Tanzanija je dokaj tipičen predstavnik 5. sveta – je periferna, enostrankarsko nacionalna, socialistično pred-industrijska in neuvrščena.

Prvotno afriško poljedelstvo ni poznalo privatne lastnine zemlje. Pretežno je šlo za samozadostno družinsko proizvodnjo na hortikulturni stopnji. S kolonializmom se je začela razvijati privatna lastnina zemlje, nastajalo je farmerstvo kot oblika kmetijske proizvodnje za trg ter kmetijstvo, ki se je razlikovalo od prvotnega po tem, da je proizvajalo tudi določen presežek pridelka, ki ni šel za lastno konsumpcijo. Tanzanija je tako kot večina drugih afriških dežel predstavljala družbo na prehodu – z zametki modernizirajočega tržnega kmetijstva, hortikulturnega samozadostnega pridelovanja ter z nastajajočim majhnim kmetijstvom. V družbi, v kateri so se pojavljali prvi zametki razredne strukture, je bilo tradicionalno stališče do kapitalizma, pogojeno s kulturo tradicionalne skupnosti, negativno.

Atraktivnost socialistične ideologije v takšni situaciji je v tem, da združuje, kot je ugotovil P.L. Berger,⁶ modernizirajoče in proti-modernizirajoče teme. Modernizem se izraža v predstavi zgodovine kot napredka, v veri v znanstveni razum in v zmožnosti človeka, da premaga vse ali vsaj večino ovir, ki stojijo na poti, z racionalnim nadzorom nad svojo usodo. V tem pogledu je podoben liberalizmu. Vendar pa je socializem inkorporiral tudi teme, ki so nastale v znak protesta nad slabostmi modernizacije; predvsem je izražal zahtevo po ponovni vzpostavitvi skupnosti, po bratstvu.

V tej ambivalentnosti, hkratnem opevanju in kritiki enega in istega procesa, leži odgovor na vprašanje privlačnosti socialistične ideologije v razvijajočem in nerazvitem svetu. Medtem ko liberalistična ideologija kapitalizma zahteva le radikalno transformacijo obstoječih družbenih in kulturnih vzorcev v procesu modernizacije, pa socialistična ideologija obljublja tudi možnost radikalne transformacije na obstoječi stopnji razvitosti proizvodnje. Tako je karakteristično Tom Mboya kmalu po neodvisnosti Kenije izjavil:

»V Afriki je izvajalo prepričanje, da »smo vsi sinovi in hčerke zemlje«, vedno velik vpliv na naše družbene, ekonomske in politične odnose. Iz tega prepričanja izvirata logika in praksa enakosti in sprejetje skupne lastnine ključnega sredstva življenja – zemlje . . . Pridobitniški instinkt, ki je v veliki meri odgovoren za zlohotne ekscese in eksploatacijo v kapitalizmu, je bil ublažen z občutkom skupnosti in z odklanjanjem podkupovanja in zlobe. V družbi je vladala lojalnost in družba je nudila svojim članom veliko v zameno: občutek varnosti in vseprisotno gostoljubje.«⁷

V sosednji Tanzaniji je bil Nyerere še bolj ekspliciten:

»Nas v Afriki je treba prav v tolikšni meri »spreobračati« k socializmu kot nas je treba »učiti« demokracije. Tako prvo kot drugo je zakoreninjeno v naši preteklosti – v tradicionalni družbi, ki nas je proizvedla.«⁷

Kaj je to pomenilo v neposredni tanzanijski praksi? Na eni strani skoraj izključno naslanjanje na lastne sile, na drugi strani pa ukinjanje že obstoječih oblik modernizirajoče kmetijske proizvodnje, ki jih je znova, bolj ali manj nasilno, zamenjala družinska kmetijska proizvodnja, ujamaa. Že na prvi pogled je seveda očitno, da je nasilje družbe v obratnem sorazmerju z uspešno reinkarnacijo skupnosti.

Z vidika proizvodnega načina pa je tanzanijski poskus pomenil naslednje – prvi korak v bodočo post-razredno družbo se je skušalo narediti s korakom nazaj v pred-razredno hortikulturno družbo. Seveda so se razredni odnosi v takšni situaciji ohranili, dobili so le bolj prikrito obliko.

Ambivalentnost socialistične ideologije pa se ni prvič manifestirala v Afriki 20. stoletja. V 19. stoletju je identična stališča zagovarjal ruski socialist P.N. Tkačev, ki je o situaciji v tedanji Rusiji pisal v »Odpriem pismu gospodu Friedrichu Engelsu«:

»Naši ljudje so v veliki večini prežeti . . . s principom skupne lastnine; so, če lahko tako rečem, instinktivno komunisti . . . Iz tega izhaja, da so naši ljudje navkljub svoji nevednosti mnogo bliže socialistični družbi kot ljudstva Zahodne Evrope s svojo višjo izobrazbo.«⁷

Engels mu je odgovoril takole:

»... skupna lastnina zemlje je oblika lastnine, ki je prevladujoča v pred-zgodovinskih časih med Germani, Kelti, Indijanci – na kratko med vsemi indo-germanskimi ljudstvi – še vedno ostaja v Indiji, šele pred kratkim je bila ukinjena na Irskem in na Škotskem in še vedno se pojavlja tu in tam celo v Nemčiji, a sedaj odмира. Pravzaprav je to institucija, lastna vsem ljudstvom na določeni stopnji razvoja.«

»Med nekaterimi primitivnimi in nepismenimi družbami so razredne razlike često odsotne in vsa ljudstva so šla skozi takšno fazo razvoja. Ponovno vzpostaviti to fazo ne more biti naš cilj.«⁷

Težava pa je v tem, da je imel Engels sicer prav v teoriji, da pa se v praksi uresničujejo napovedi Tkačeva in Mboye. Vendar pa ima takšen proces mnogo neintencionalnih posledic – med drugim tudi nizke stopnje ekonomske rasti in razvoja ter družbeno in politično represijo.

Kot je ugotovil René Dumont za dežele Afrike, prav isto pa velja za druge dežele Tretjega sveta, si revna dežela ne more privoščiti »socialistične retorike«, ker ji to preprečuje identifikacijo aktualnih problemov.⁵

Če so resnične notranje ovire modernizacije dežel Tretjega sveta, med drugim, obstoj tradicionalnih institucij, nizko vrednotenje podjetništva, askriptivno določen status, slaba prehranjenost, potem se morajo s procesom modernizacije odpravljati prav te ovire nadaljnjega razvoja. Takoimenovani socialistični razvojni model pa ne le, da ovir za njihovo manifestacijo ne odpravlja, temveč postavlja ob bok starim še nove ovire, ki so vse v tesni zvezi z bohotenjem in večanjem vloge političnega sistema.

Politična stranka na čelu države investira v projekte, ki jih sama označuje kot prioritete, glede na ideološke dispozicije, hkrati pa življenjski standard ljudi upada, podjetništvo izginja, družba se militarizira, vloga askriptivnih faktorjev se poveča, stare tradicionalne institucije zamenjajo nove tradicionalne institucije, zasebna lastnina se ukinja itd. Potrošnja in svoboda sta po tem modelu zavori nadaljnjega razvoja.⁵ To, ne nazadnje, tudi pomeni, da sta rast in razvoj po socialističnem modelu strogo ločena od človeka in njegovih aktualnih potreb. Razvoj je namreč predvsem v funkciji zgodovinskega projekta, medtem ko so aktualne aspiracije lahko kvečjemu ovira za realizacijo dolgoročnih ciljev. Tako postane potrošnja glavna ovira bogastva in svoboščine glavna ovira človekove svobode.

Lahko predpostavljamo, da bo tako neiniciativen in neparticipativen razvojni model na eni strani zaviral ekonomsko rast in razvoj, na drugi strani pa bo nosil doseženi razvoj s seboj tudi nepotrebne socialne stroške.

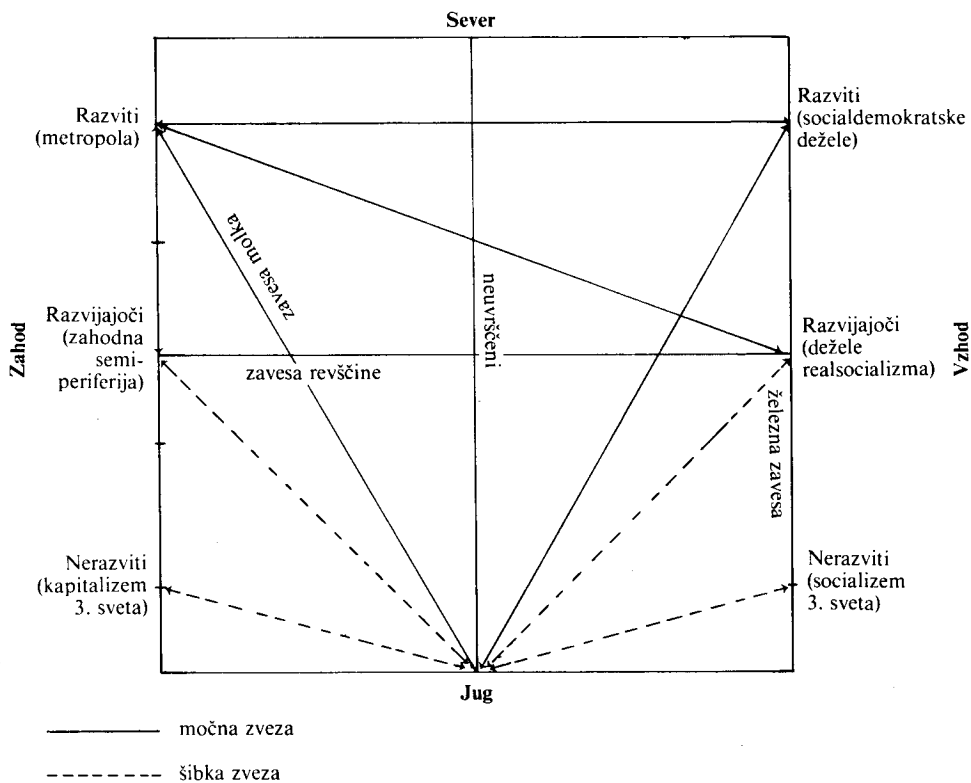
6. K POLITIČNI EKONOMIJI ODNOSOV MED RAZVITIMI IN NERAZVITIMI DEŽELAMI SVETA

Odnosi v svetovni politični ekonomiji so vsekakor bolj zapleteni, kot jih prikazuje ideologija Tretjega sveta. Povezave med »bogatom« severom in »revnim« jugom je potrebno še naprej razdelati.

Temeljni problem svetovnega juga, tako zahodnega in vzhodnega kot neuvrščenege, ni v odnosu eksploatacije, ki mu ga vsiljuje bogati sever, ampak v tem, da ni zmožen z njim vzpostaviti odnosa sodelovanja in soodvisnosti. Medtem ko je jug odvisen od uvoza razvite tehnologije in znanja, pa se ustavitev uvoza mnogih proizvodov in resursov juga ne bi pomembneje odražala v ekonomiji razvitih.

Kot je dejal Gunnar Myrdal: »... če bi se ves Indijski podkontinent ... jutri potopil v ocean, bi to povzročilo le manjše motnje na krivuljah mednarodne trgovine.«⁵

Pomen Tretjega sveta v medkapitalističnem investiranju po drugi svetovni vojni celo upada. Med leti 1950 in 1966 je delež razvitega sveta v mednarodni

trgovini upadel od 31,2 na 19,1 %, če pa ne upoštevamo naftne industrije, od 24,4 na 14 %.⁵

V najboljšem primeru se lahko te dežele vključujejo v mednarodno delitev dela, v kateri jim je odmerjeno točno določeno mesto – zaostali sektorji gospodarjenja. Pa še to le tedaj, ko se razvite dežele odločijo, da teh sektorjev doma ne bodo več ščitile.

Razvijajoče dežele so v odnosu do razvitega severa v podobnem odnosu pretežno enostranske odvisnosti. Tipičen je primer dežel realsocializma. Te dežele kupujejo manj kot 5 % celotnega izvoza vseh dežel juga.⁸ Tudi na vrsto drugih načinov niso pripravljene pomagati tem deželam (finančna podpora, odlog plačevanja dolgov itd.). Razlog za to je dokaj preprost – dežele realsocializma kot razvijajoče dežele na svetovnem trgu tekmujejo z nerazvitimi deželami. Tako kot nerazvite dežele izvažajo na bogati sever pretežno surovine in proizvode delovno intenzivne proizvodnje ter uvažajo znanje in tehnologijo. Zaradi tega se tudi sodelovanje Jugoslavije s Tretjim svetom zelo počasi razvija.

Kljub občasnim drugačnim proklamacijam razvitih je torej očitno, da so te ustvarile svoj lasten relativno zaprt k mednarodni ekonomski sistem, v katerega si srednje razvite dežele, kljub često drugačnim proklamacijam, zelo prizadevajo vstopiti. Pri tem percipirajo kot neposrednega nasprotnika predvsem revne dežele. Med drugim to pomeni, da so v bodočnosti manj verjetni konflikti med deželami metropole ter semi-periferije in periferije, mnogo bolj pa konflikti znotraj semi-periferije ter med semi-periferijo in periferijo. Pomeni pa tudi, da bodo ob nadaljnji recesiji razvitih največ izgubljale ravno srednje, predvsem pa nerazvite dežele. Toda ne zaradi zaostrenih pogojev eksploatacije, ampak zaradi rastoče izolacije od izvorov napredka.

7. LITERATURA

1. Peter L. Berger: »Speaking to the Third World«, v *Commentary*, 4, 1981.
2. »World Bank Atlas« in »Freedom House Classification«, za leto 1978, v *Information Please Almanac*, 1980.
3. »World Bank Atlas«, podatki v *Information Please Almanac*, 1981.
4. Gerald M. Meier, Robert E. Baldwin: *Economic Development: Theory, History, Policy*; John Wiley & Sons, 1957.
5. Michael Harrington: *Socialism*, Bantam Political Science, 1977, str. 270, 264, 295, 415, 388, 385.
6. Peter L. Berger: *Facing Up to Modernity*, Penguin Books, 1977.
7. Ali A. Mazrui: »Marksist Theories, Socialist Policies and African Realities«, v *Problems of Communism*, sept.–oct. 1980.
8. Robert H. Donaldson: »Toward a Political Economy of East-South Relations« v *Problems of communism*, may–june, 1981.